

¹Цит. за: Замалеев А.Ф., Зоц В.А. Отечественные мыслители позднего средневековья (конец XIV – первая треть XVII в.). Приложение. Философско-социологические тексты и фрагменты. – К., 1990. – С.167 – 171. Про традиційність ідейних настанов І.Вишенського див.: Зема В. Семіотика “простоти” у творах Іоанна Вишенського. // Генеза. Філософія. Історія. Політологія. – 1997 – №1(5). – С.187 – 183. ²Див.: Яковенко Н. Символ “Богохранимого Града” в київській пропаганді 1620-1640 років // *Mediaevalia Ukrainica: ментальність та історія ідей.* – К., 1995. – Т.ІV. – С.61. ³Там само. ⁴Див.: Смотрицький М. Тренос, або лямент єдиної вселенської апостольської східної церкви // *Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія : У 2 ч.* – К., 1995. – Ч.2 – С.331-332; ⁵Яковенко Н. Символ “Богохранимого Града”. – С.58. ⁶Яковенко Н. Парадокси інтерпретації минулого в українському ранньонаціональному міфіві (на пам'ятках XVII – початку XVIII ст.) // *Генеза.* – 1997 – №1(5). – С.119. ⁷Яковенко Н. Символ “Богохранимого Града”. – С.63. ⁸Толочко О. “Русь” очима “України”: в пошуках самоідентифікації та континуїтету // *Сучасність.* – 1994. – №1. – С.111 – 117. ⁹Уляновський В.І., Яковенко Н.М. Український переклад “Хроніки” Стрийковського кінця XVI – початку XVII ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 1993. – Вип.1 – С.5-12; На Стрийковського посилались навіть у другій половині XVIII та на початку XIX, як на достовірне джерело і лише Бантиш-Каменський взяв під сумнів його історичну фабулу. Див.: Полетика Гр. Историческое известие // *Василенко М. Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII – XVIII вв. // Український археографічний збірник.* – К., 1926. – Т.1. – С. 148; Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. – К., 1994. – С.35; Берлинський М.Ф. Історія міста Києва. – К., 1991. – С.23 та ін.; Бантыш-Каменский Дм. История Малой России. – К., 1993. – С.16-17. ¹⁰Толочко О. Де було написано Густинський літопис // *Історичний збірник: Історія, історіософія, джерелознавство.* – К., 1996. – С.15. ¹¹Див.: Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620-1690 рр. // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип.І. – С.75; Яковенко Н. Парадокси інтерпретації минулого в українському ранньонаціональному міфіві. – С.119. ¹²Див.: Яковенко Н. Нариси історії України. – С.174. ¹³Див.: Яковенко Н. Парадокси інтерпретації минулого в українському ранньонаціональному міфіві. – С.119. ¹⁴Цит.за: Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.7. – С.391 – 392. ¹⁵Там само. – С.393. ¹⁶Сакович Касіян. Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного // *Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія.* – Ч.2. – С.232-233. ¹⁷Копыстенский Захария. Палинодия // *Русская историческая библиотека.* – СПб, 1878. – Т.4. ¹⁸Домбровський Іван. Дніпрові Камени // *Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія.* – Ч.2. – С.200-218; Яковенко Н. Нариси історії України. – С.174. ¹⁹Яковенко Н. Парадокси інтерпретації минулого в українському ранньонаціональному міфіві. – С.123. ²⁰Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т.6. – С.477. ²¹Яковенко Н. Нариси історії України. – С.173-174. ²²Див.: Наливайко Д. Україна в рецепції західних гуманістів XV-XVI ст. // *Європейське Відродження та українська література XIV-XVIII.* – К., 1993. – С.10-23. ²³Див.: Довга Л. До питання про барокову ментальність українців // *Генеза.* – 1997. – №1(5). – С.129; Яковенко Н. Нариси історії України. – С.243-255. ²⁴Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького // *Слюсаренко А. Г., Томенко М.В. Історія української Конституції.* – К., 1993. – С.25. ²⁵Див.: Величко Самійло. Літопис. – К., 1991. – С.41-43. ²⁶Див.: Дячук Л. “Записка про малоросійських козаків” Миколи Репніна-Волконського // *Четверта академія пам'яті В.Б.Антоновича.* – К., 1999. – С.120-144.

Зан П. (Україна)

БОСНІЙЦІ: ЕТНОКОНФЕСІЙНА, ЕТНОПОЛІТИЧНА ЧИ ЕТНІЧНА СПІЛЬНОТА?

Чому виникають конфлікти між народами, що живуть поруч? Як виникають і чому зникають етноси?

Подібні питання набувають актуальності в етнології¹. Насамперед через діаметрально протилежні тенденції у світі: 1) тяжіння до універсальності людської цивілізації через

© Зан П., 1999

бурхливий розвиток передових новітніх технологій та 2) зростання ролі “знехтуваної сили” – етнонаціоналізму² власне, на зламі тисячоліть, коли штучно створені імперії – “тюрми народів” – розсипались.

В цьому плані доволі проблематичним, втім драматичним є шлях до утвердження національних держав на теренах колишньої Югославії. В утвореній державі Боснії і Герцеговині (лютий 1992р.) протиріччя трьох етносів: сербів, хорватів та мусульман виявилися найбільш загостреними.

Проте, поставимо питання: хто ж такі мусульмани Боснії і Герцеговини? З'ясування цієї обставини допоможе більш глибоко усвідомити суть міжетнічної ворожнечі в регіоні, зрозуміти невідворотність процесу етногенезу народів.

Американський дослідник С.Гантінгтан вказує на сутичку трьох цивілізацій в Боснії і Герцеговині: західної, православної та ісламу³. Але релігійний критерій лише складова феномену етнічності. Для останнього складовими крім релігії суть культурно побутові традиції в цілому, менталітет, етнічна самосвідомість, особливість процесу етногенезу.

1. Етногенез. Зауважимо, що етногенез ми розуміємо як сукупність історичних процесів, що проявляються при функціонуванні етносів від початків виникнення, складання обличчя етнічних спільнот та їх зникнення⁴.

Сучасна Боснія та Герцеговина в VI-VII ст. були заселені слов'янськими племенами. В XI-XIII ст. вони зазнали сильного впливу православ'я і західного католицизму. Особливою була роль богомольства. Патеренська церква не збирала десятину, не мала земель із залежним селянством⁵.

Цей фактор полегшив проникнення ісламу в XV ст., внаслідок турецького завоювання. Османська імперія панувала до 1878 р. Забезпечення ширших юридичних прав мусульманам зумовили швидку ісламізацію населення (сербів, частково хорватів)⁶.

У XV-XVIII ст. в Боснію переселилось багато турків, курдів, арабів, черкесів. В кінці XVIII ст. прибула велика кількість мусульман із Угорщини, Сербії, Славонії.

Отже, міграційні фактори посилили етнічну строкатість Боснії і Герцеговини. З часом слово “мусульманин” стало синонімом національної ідентифікації, а не релігійної належності⁷. Окупація Боснії і Герцеговини в 1878 році Австро-Угорщиною привела до масового відпливу населення до Туреччини. Тим часом, мусульмани Боснії та Герцеговини склали особливе населення, що відрізнялось в культурно-побутовому відношенні.

2. Культурні та побутові традиції. По-перше, це релігія. Югославські мусульмани святкують як мусульманські, так і християнські свята. На Паску християни дарували своїм друзям мусульманам писані яйця. Боснійці шанують християнських святих Петра, Іллю та ін⁸.

Розмовляють боснійці ікавським та скавським діалектами штокавської говірки сербської мови. Власне, основою культури боснійських мусульман є сербська традиція. Але на неї нашарувались культурно-побутові впливи турків та інших народів ісламу.

Особливо східні впливи помітні у плануванні міст і сіл Боснії і Герцеговини. Традиційний одяг зазнав безпосереднього впливу турецького костюму (шаровари, феска, чалма і закривання лица чадрую).

Обряди і звичаї боснійців – це поєднання слов'янських і мусульманських елементів. В обрядах зберігається християнська термінологія, хоч їх зміст зовсім змінився. Наприклад, церемонія укладання шлюбу називається вінчанням, хоч власне вінця немає⁹.

До 1931 року дозволялось багатоженство серед мусульман. Проте зустрічалось воно дуже рідко. Основна маса боснійців не визнавала таких шлюбів. Одружувались і на християнках, не виключаючи відречення від своєї віри¹⁰.

У народній етнічній поезії боснійці прославляють мусульманських героїв; особливого іміджу набули оповіді про Ходжу Насредіна.

3. Етнічна (?) самосвідомість. Самосвідомість етносу – це його знання про самого себе, свою культурно-побутову специфіку¹¹. Кожна людина веде себе певним чином, і власне характер її поведінки визначає її етнічну належність¹², вказує Л.Гумільов. Ю.Брамлей і Р.Подольний писали, що “частіше піднімається питання про те, що термін “югословен” (югослав) може позначати не тільки громадянство, але й національну приналежність жителів Югославії”¹³. І це

1990 р! Але ж ще 1974 р. прийнята Конституція СФРЮ, яка утверджувала сильні елементи конфедерації в умовах націонал-етатизму. 1981 р. албанці Косова висунули лозунг: “Косово – республіка!” 1986 р. сербські націоналісти проголосили: “Усі серби мусять мешкати в одній державі”. 1989 р. страйки охопили Косово, Хорватію, Словенію, Боснію¹⁴. Так розгортався конфлікт в умовах єдиної Югославії. Повернемося, власне, до Боснії і Герцеговини.

Візьмемо до уваги статистику. Перепис 1953 р. виявив 89 % югославів невизначених, 11 % назвалися сербами і хорватами. Вже за переписом 1961 р. 842248 жителів Боснії і Герцеговини оголосили себе мусульманами, а 275883 – невизначеними югославами¹⁵.

1987 р. мусульман в Югославії проживало 2,15 млн. чол. За переписом 1981 р. вони ідентифікували себе як окрему націю і етнос.

Все ж таки чи достатньо цього, щоб говорити: це, дійсно народ (етнос). Поставимо питання: можливо, це етнографічна група або субетнос сербського народу? Можливо, етнополітична, етноконфесійна або ж етнічна спільнота?

1. Етнографічна група? Етнографічні групи – це внутрішні територіальні складові етносів із слабо розвинутою локальною самосвідомістю, самоназвою або назвою сусідів, особливо вираженими особливостями культури і побуту.

В Україні етнографічні групи бойків, лемків, долинян, поліщуків чітко фіксуються; особливо багато етнографічних груп у росіян¹⁶. Даний фактор лише стабілізує мозаїку етносів, сприяє їх динамічному розвитку.

Фактор слаборозвинутої самосвідомості (тим паче локальної) не дає підставу відносити боснійців до етнографічної групи сербів або хорватів. Існує сильне протиставлення “ми-вони”, що приводило (і приводить) до конфлікту із сусідами.

2. Субетнос? Бретанці, бургунди, гасконці, нормандці, провансальці – це французи. Але відрізняються вони: самоназвою, культурно-побутовими особливостями; відрізняються і на основі взаємної компліментарності, локальної і загальноетнічної самосвідомості¹⁷.

В Україні це – гуцули; кубанські козаки і русини за межами української держави. У німців такими субетносами суть шваби, баварці, тюрки, саксонці.

На нашу думку, боснійці перший час і були субетносом сербів. Проте історико-культурні процеси зумовили тяжіння до утворення етносу. Адже, якщо субетнос втрапить самосвідомість, то перетворюється на етнографічну групу. З іншого боку, субетнос може “перетворитись” (розвинути) в самостійний етнос. Колись араби були єдиним етносом, нині говоримо про сирійців, єгиптян, алжирців та ін. як самостійні етноси. У боснійців же існує власна самосвідомість, а не поєднання локальної та загальноетнічної. Гадаємо, що перебування в оболонці штучно утвореної Югославії стало каталізатором складання єдиного етнічного організму боснійців, власне із субетносу сербського народу.

Проте, можливо це тільки етнополітична або ж етноконфесійна спільнота і носить недовготривалий і штучно спровокований великими державами західної та ісламської цивілізацій характер?

3. Етнополітична, етноконфесійна чи етнічна спільнота? Кожен етнос складається доволі специфічно через етнообеднуючі або етнорозмежувальні процеси. Шлях боснійців (босанців, мусульман) – через етнічну сепарацію від сербів, але і через етнічну консолідацію із спорідненими за релігійною ознакою етносами клану. Тобто, це феномен двоєдиного процесу утворення нового етносу, який зараз став на шлях розбудови власної державності.

В цьому плані боснійців можна вважати етноконфесійною спільнотою. Але ця спільнота набирає рис етнополітичної. Боснійці – сформована етнічна спільнота. Тому, що через фактор етногенезу як природнього, історичного процесу змінилась етнічна самосвідомість¹⁸. Мусульмани Боснії і Герцеговини називають себе власним етносом – боснійці чи мусульмани. Етнос боснійців, склавшись як етноконфесійна спільнота, став на шлях боротьби за власну державність і засуджує дії іноземних “помічників”¹⁹.

Факторами, що каталізували цей нестримний процес вважаємо: внутрішні (невідворотність процесу етногенезу, фази якого ще треба дослідити етнологам) та зовнішні (розпад Югославії, зверхнє ставлення сербів – як гегемону федерації, ісламська підтримка).

Таким чином, зробимо висновки:

– головними чинниками складання етносу боснійців стала належність до мусульманської релігії, міграційні “припливи” XV-XVIII ст. на терени Боснії і Герцеговини, складання власних культурно-побутових особливостей; втім це і є природний процес етногенезу боснійців (історико-культурні та біологічні чинники);

– факторами, що каталізували вияв етнічності через конфліктність стали: розпад Югославської федерації, політика Європейських держав щодо Боснії і Герцеговини, ісламський чинник, сербська гегемонія;

– боснійці – міжпоколінна, етнокультурна, етноконфесійна спільнота, що прагне створити власну державність, набуваючи рис етнополітичної спільноти.

¹Конфликтная этничность и этнические конфликты. – М.,1994; ²Берлін І. Націоналізм і знехтувана сила // Сучасність.– 1993. – № 3.– С.95-110; ³Huntington Samuel P. The clash of ciuillizations and the remaking of world order. – N. Y., 1996.– P.272-273, 281; ⁴Тиводар М.П. Етнологія. – Ужгород, 1998. – С.79-80; ⁵История Югославии. – М.,1963. – Т.1. – С.124-126; ⁶Очерки общей этнографии. Зарубежная Европа. Восточная Европа. – М.,1966. – С.112; ⁷Страны и народы. Зарубежная Европа. Восточная Европа. –М.,1980. – С.498; ⁸Народы мира. Народы зарубежной Европы. – М.,1964. – С.499; ⁹Там само. – С.498; ¹⁰Очерки общей этнографии. Зарубежная Европа. – С.115; ¹¹Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми. – Ужгород,1995. – С.125; ¹²Гумилев Л.Н.Этногенез и биосфера Земли. – М.,1997. – С.180; ¹³Бромлей Ю.В., Подольний Р.Г. Человечество – это народы. – М.,1990. – С.343; ¹⁴Каменецкий М. Колишня Югославія – конфліктогенний простір // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. – К.,1997. – С.260-261; ¹⁵Народы мира. Народы зарубежной Европы – М.,1964. – С.494; ¹⁶Тиводар М.П.Етнологія. – С.103; ¹⁷Гумилилев Л.Н. Вказ. праця. – С.136-140; ¹⁸Барякторович М.К вопросу об изменении этнического самосознания (на материалах Югославии) // Сов. этнография. –1974. –№ 2. – С.63; ¹⁹Reff David. Emblems of failure // Index on censorship. – 1995. – №5. – P.47-57.

Кожолянко А. (Канада)

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У КАНАДІ

Вихідці з Буковини були в числі перших емігрантів з українських теренів, які емігрували до Канади. Як свідчать наукові дослідження вчених Канади і України останніх десятиріч, масове переселення українців до Канади почалося не з 1891 р. (родияни Єлиняка та Пилипова з Галичини), а з 1888 р. поселенням у провінції Альберта родини Королюка з села Чорнівка, що на Буковині.

Від того часу і до наших днів відмічені чотири великі хвилі емігрантів з Буковини до Канади. І нинішній уряд Канади, очолюваний Жаном Крет’еном, в емігрантській політиці виділяє квоту для переселенців з України. хоч вона зараз і незначна (приблизно 7 тис. осіб у рік), але багато українців переселяються до Канади за робочими візами, політичними причинами та ін.

Українці-буковинці у Канаді а часу перших поселенців і до наших днів турбуються в певній мірі про збереження української культури. Ними організовано товариства, музеї, фестивалі і т.п. Так, у східній частині Канади вже декілька десятиліть діє Українсько-Буковинська Громада (м. Торонто), у західній Канаді - Буковинське Товариство (м. Саскатун).

Постійною турботою українців охоплено і освітні програми для молодого покоління. Ще перші переселенці з України в кінці XIX та на початку XX ст. турбувалися збереженням української мови і організували шкільну освіту за двомовними програмами (українсько-англійська, французько-українська). Так тривало до 1916 р. У ході першої світової війни українців з Буковини і Галичини в Канаді вважали агентами Австрії на Американському континенті, оскільки вони були вихідцями з Австро-угорської імперії (Буковина з 1774. до 1918 рр.) входила до складу імперії Габсбургів.

© Кожолянко А., 1999